

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
заслужений юрист України

ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ТА СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

В сучасних реаліях війни процеси технологізації та діджиталізації суспільства визначають основні тенденції, стратегічні цілі та пріоритетні напрями розвитку держави. Це в повній мірі стосується і України, яка обрала європейський вектор розвитку [1, с. 108-119]. Сьогодні такі процеси є об'єктивними, неминучими, інноваційними, їх зупинити неможливо, адже вони є відображенням об'єктивних вимог, що висуваються науково-технічним та соціальним прогресом [2, с. 285]. Вони впливають на усі сфери діяльності суспільства, у тому числі й на діяльність органів кримінальної юстиції, юридичну науку, криміналістику щодо формування оптимальної моделі та стратегії протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів.

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, віртуальні активи стали інструментом, який активно використовується в розвідувально-підривній і диверсійно-терористичній діяльності ворога. Поява технологій Blockchain та заснованих на таких технологіях криптовалютних платіжних систем істотно змінює процес та методи протидії злочинності. Трансформуються форми злочинності, наприклад, вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом віртуальних активів, використанням блокчейн-технологій, скоєння злочинів у безпековій та оборонній сфері, у сфері корупції, з'являються нові види неправомірної вигоди, оновлюються методи легалізації злочинних доходів із використанням технологій блокчейну [3, с. 205-211].

Водночас, як будь-який соціальний процес, використання новітніх технологій, у тому числі і поширення криптовалюти та технології Blockchain має діалектичні наслідки. З одного боку, криптовалюти стали новим інструментом злочинців і значного поширення набули вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів та блокчейн-технологій. З іншого — наявність у відкритому доступі всієї бази даних транзакцій у системі криптовалюти дає можливість правоохоронцям застосовувати інноваційні методи та інструменти боротьби зі злочинністю.

На сьогодні, на жаль, чинне законодавство не має єдності у формуванні теоретико-правових засад функціонування ринку віртуальних активів, що обумовлює колізійність нормативно-правового регулювання їх правового статусу та правовідносин, пов'язаних із віртуальними активами. Більше того, за таких обставин постає необхідність у розробленні, формуванні та пропонуванні оптимальних моделей та ефективної криміналістичної стратегії протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів.

Інновації у криміналістиці та судовій експертизі тісно пов'язані із активізацією використання новітніх засобів, методів та технологій. Серед них особливе місце займають цифрові технології, штучний інтелект, у тому числі й технології блокчейн. В реаліях сьогодення у правозастосовній практиці існує низка проблем з якими стикаються органи кримінальної юстиції. Передусім, це складнощі у збиранні цифрових доказів, специфіка роботи із цифровими слідами, врахування та запровадження міжнародних стандартів у досудовому розслідуванні, судовому розгляді, судовій експертизі та криміналістиці.

Безумовно, що такі загрози і виклики потребують розроблення та пропонування інноваційних підходів протидії сучасній злочинності, модернізації і оновлення системи органів кримінальної юстиції до сучасних умов та глобальних загроз XXI століття, спрямованих на забезпечення безпеки та обороноздатності України, вирішення проблем. Реалії сьогодення визначають сучасні тенденції розвитку юридичної науки, у тому числі й криміналістики щодо формування перспективних інноваційних напрямків застосування криміналістичних знань у контексті розроблення і пропонування оптимальної моделі та стратегії

протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів. Дослідження цих проблем відіграє важливу роль у формування оптимальної моделі та криміналістичної стратегії протидії такогоо різновиду злочинної діяльності.

За останні роки технологія блокчейну стрімко набула популярності, особливо у сфері криптовалют. Зростання популярності віртуальних активів, криптовалют призвело до збільшення випадків їх використання для вчинення злочинної діяльності (шахрайства, відмивання грошей та фінансування тероризму). Анонімність та децентралізація, притаманні блокчейнам, створюють значні виклики для правоохоронних органів. У цьому контексті криміналістика відіграє вирішальну роль у підтримці цілісності та безпеки фінансових систем.

Кримінальні правопорушення, пов'язані із використанням віртуальних активів, мають високий ступінь латентності, складну доказову базу та потребують спеціальних знань у сфері інформаційних технологій, економіки та фінансового моніторингу. У практиці розслідування через відсутність усталених процесуальних механізмів і нормативно визначених процедур щодо виявлення, ідентифікації, фіксації, арешту та конфіскації віртуальних активів у межах кримінального провадження виникають труднощі з їх виявленням, встановленням походження віртуальних активів, отриманих або пов'язаних з протиправною діяльністю, відстеженням руху віртуальних активів та їх місцезнаходження для подальшого блокування та конфіскації, встановленням осіб причетних до незаконного використання криптовалют тощо.

Очевидно, що така кількість судових рішень є вкрай незначною і сама по собі не може свідчити про значний рівень використання криптовалюти злочинцями в Україні. Водночас, актуальні експертні дослідження свідчать про те, що рівень використання криптовалюти у національному сегменті злочинності є значним. Відповідно до The Chainalysis 2024 Crypto Crime Repor [4], Україна посідає третє місце за обсягом транзакцій на електронні гаманці, асоційовані з інтернет-магазинами наркотиків, які функціонують в darknet.

Формування оптимальної моделі протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів потребує в комплексного підходу, що поєднує сучасні кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні теорії, міжнародний

досвід та інноваційні технології, базуючись на системній профілактиці, стратегічному плануванні, координації зусиль правоохоронців та прогнозуванні, а також на цифровізації, технологізації та гуманізації суспільства та держави у сфері антикримінальної політики України. Ключові напрямки включають профілактику (кримінологічну, криміналістичну) у сфері незаконного обігу віртуальних активів на ранніх стадіях, використання цифрових та інформаційних технологій, а також удосконалення комплексних методик виявлення та розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із використанням віртуальних активів. Така оптимальна модель протидії злочинності має враховувати міжнародний досвід у цій сфері, зокрема вивчення та адаптація успішних моделей протидії злочинності у світі (наприклад, електронний моніторинг у США, процеси технологізації в Європі та ін.).

Ключовими компонентами оптимальної моделі та стратегії протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів є: 1) *системність та комплексність*, що передбачає перехід від реактивних заходів до проактивної профілактики, що охоплює соціальні, економічні та правові аспекти; 2) *превентивна спрямованість*, що означає концентрація головного акценту на виявленні та усуненні причин злочинності на ранніх стадіях, а не лише на етапі їх розслідування, судового розгляду та покаранні; 3) *інформаційне та технологічне забезпечення*, що передбачає активне застосування сучасних систем обліку, ідентифікації (наприклад, ДНК-аналіз, дактилоскопія, балістика) та контролю (лазерні технології) та ін.; 4) *прогнозування злочинності і стратегічне планування боротьби із злочинністю*, що включає прогнозування та аналіз злочинності, аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, криміногенних ризиків, загроз та тенденцій злочинності і на цій підставі розроблення стратегії протидії злочинності; 5) *оновлення доктрини та кримінально-правової, кримінально-процесуальної і криміналістичної політики протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів*, що передбачає розроблення сучасної кримінально-правової, кримінально-процесуальної та криміналістичної доктрини та антикримінальної політики, яка буде адекватної потребам суспільства та сучасним вимогам практики.

Врахування цих елементів формують єдиний підхід, спрямований на захист прав людини, суспільства, держави від злочинних посягань у цій сфері. Формування такої моделі є безперервним процесом, що вимагає наукових досліджень, практичного впровадження та постійної адаптації до мінливих умов. Важливим є дослідження ролі прогнозування тенденцій злочинності у формуванні криміналістичної стратегії України.

Вагомим є зв'язок розроблення та пропонування оптимальних моделей, врахування ролі і значення прогнозування тенденцій злочинності у формуванні криміналістичної стратегії України, у тому числі й у протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів, власне у контексті формування криміналістичної стратегії.

По-перше, перспективи розроблення і формування оптимальних моделей протидії злочинності, використання інноваційних криміналістичних технологій і засобів у кримінальному провадженні, судовій експертизі передусім обумовлені особливостями кримінально-правової політики держави [5, с. 286-289].

По-друге, криміналістична стратегія за своїм змістом є різновидом стратегічного планування і має окреслювати шляхи, напрями й механізми реалізації державної політики у контексті формування оптимальної моделі та стратегії протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів.

По-третє, виокремлення стратегії у структурі досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів, є недоцільним, оскільки стратегія передбачає загальний і недеталізований план цієї діяльності (тоді як досудове розслідування є окремим та передбачає чітке планування) і охоплює значний період часу (десятиріччя), тоді як досудове розслідування (за загальним правилом) обмежено двома місяцями [6, с. 566]. Саме тому криміналістична стратегія не може існувати в межах окремого кримінального провадження або оперативно-розшукової справи, оскільки вона є структурним компонентом кримінально-правової політики держави [7], тобто мова йде про формування оптимальної стратегії протидії злочинності.

Формування криміналістичної стратегії в умовах цифрових технологій, а також протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів пот-

ребує адаптації традиційних криміналістичних принципів та інноваційних методів, засобів і технологій до реалій цифрового середовища, включно з упровадженням міжнародних і європейських стандартів щодо застосування цифрових інструментів для збирання, аналізування та зберігання цифрової інформації [8]. Це передбачає розвиток нових техніко-, тактико- і методико-криміналістичних прийомів, методів та засобів ефективної роботи із цифровими слідами, розслідування незаконного обігу віртуальних активів. До того ж важливим напрямом є вдосконалення та розроблення новітніх засобів для роботи із цифровими доказами, а також створення комплексних криміналістичних методик розслідування таких видів кримінальних правопорушень.

Таким чином, формування оптимальної моделі протидії злочинності вимагає системного підходу, що поєднує кримінологічну та криміналістичну профілактику, інструменти кримінального аналізу, виявлення злочинної діяльності (засоби, технології, координація), техніко- тактико- і методико-криміналістичні засоби і технології, міжнародний досвід, а формування стратегії має ґрунтуватися на антикримінальній політиці, що враховує прогнозування, ризики та участь суспільства, аби забезпечити системність, адекватність та гуманізм у боротьбі зі злочинністю в умовах сучасних загроз.

Список використаних джерел

1. Авдєєва Г. К. Технологізація криміналістики і судової експертизи: сутність і роль у судочинстві. Питання боротьби зі злочинністю. 2025, 1, 49. С. 108-119.
2. Shevchuk V. Digitalization and technologization of criminalistics and forensic examination: modern problems and prospects. Modern science: trends, challenges, solutions. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. (August 21-23, 2025). Liverpool, United Kingdom. 2025. Pp. 283-290.
3. Шевчук В. М., Шарпацька В. М. Роль блокчейн-технологій у збиранні цифрових доказів та протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів. Криміналістика та судова експертиза в дослідженнях молодих науковців : зб. матеріалів наук.-практ. конф., м. Харків, 29 трав. 2025 р.; Нац. юрид.

ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики; Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2025. С. 205-211.

4. Crypto Crime Trends from Chainalysis, 2024
<https://www.chainalysis.com/blog/2024-crypto-crime-report-introduction/>

5. Textbook of Criminalistics. Vol. I: General Theory / ed. by H. Malevski, V. Shepitko. Kharkiv, 2016. 488 p.

6. Шевчук В. М. Інноваційні цифрові технології у криміналістиці та судовій експертизі: виклики сьогодення і перспективи формування криміналістичної стратегії. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті видатного вченого Владислава Федоренка (15 жов. 2025 р., м. Харків). Харків, 2025. С. 563–567.

7. Затенацький Д.В. Роль криміналістичної стратегії в розслідуванні воєнних злочинів в Україні. Сучасні реалії протидії воєнним злочинам: набутий досвід та погляд в майбутнє: матеріали панельної дискусії VII Харківського Міжн. юрид. форуму 25 вересня 2023 року. Київ : Алерта, 2023. С. 33-38.

8. Берназ В. Д., Берназ П. В. Криміналістична стратегія як наукова категорія. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 44. С. 28-32.